

ծխական ժողովից վաւերացրած է, ուստի Կոնսիստորիայի առաջադրութիւնը՝ 300 ռուբլու վերադարձի մասին երէցփոխի սեփականութիւնից, ժողովը գտնում է անարդար:

Այսպէս է ահա Կոնսիստորիան յարգում մեր ծխականների իրաւունքները: Եւ ցաւալին այն է, որ Կոնսիստորիայի տարօրինակ հրամանագրերից շատերը ստորագրել է Բագրատ վ. Թաւաքալեանը...

Լ. Ս.

ԵՐԷՅՓՈՒԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

Վերջին տասը տարուան ընթացքում Թիֆլիսի *ս. Գէորգ* (Քամոյենց) եկեղեցին 4 երէցփոխ է ունեցել, իսկ նրանց հետ տեղւոյս հայոց վիճակային ատեանը տարօրինակ պաշտօնական յարաբերութիւնների մէջ է գտնուել. մինչդեռ մէկի վերաբերութեամբ նա եղել է մեղմ, ներողամիտ և բարեգութ մինչ ցօրինազանցութիւն ի պաշտօնէ, միւսի դէմ վիրաւորական և թըշնամական ցատումով լի պաշտօնական թղթեր է ուղղել, միայն նամական ցատումով լի պաշտօնական թղթեր է ուղղել, միայն ձգտելով ժողովրդական պաշտօնեայի սիրտը դառնացնելու և նրա հրաժարականը յաջողեցնելու նպատակին... Բայց թող չը կարճէ ընթերցողը, որ հոգևոր ատեանի այդ տարբեր վարմունքն առաջ է եկել երէցփոխական պաշտօնավարութեան մէջ նկատուած դրական կամ բացասական կողմերի շնորհիւ: Բնաւ ոչ. միայն երէցփոխի անձն է եղել Կոնսիստորիայի տրամադրութեան բարոյմետրը. եթէ երէցփոխը սիրելի է Կոնսիստորիային իր հնազանդութեամբ և այլ՝ միայն հոգևոր ատեանի անդամներին յայտնի յատկութիւններով, նա այդ հաստատութեան *persona grata*-ն է. նրանց մէջ հաստատուած բարեկամական կապը այն դօրութիւնն ունի, որ երկու կողմն էլ իսկոյն մոռացութեան են տալիս իրանց պարտաւորութիւնը օրէնքի և հասարակութեան առաջ: Եւ ահա մենք տեսնում ենք, որ տարիների ընթացքում՝ հակառակ օրէնքի դրական պահանջին ոչ երէցփոխն է տալիս տարեկան հաշիւ ծովսին, ոչ էլ Կոնսիստորիան է ստուգում իւրաքանչիւր ամիս երէցփոխի մատենաները. իսկ այդ փոխադարձ օրինազանցութեան անմիջական հետևանքը միշտ եղել է եկեղեցական-հասարակական գումարների վատնումը և կորուստը: Բայց բոլորովին այլ կերպ է վարւում վիճակային ատեանը այն երէցփոխի հետ, որ չէ հնազանդութեամբ Կոնսիստորիայի՝ օրէնքով չը նախատեսուած պահանջներին, օրինապահ է և անկախ իր գործողութիւնների մէջ, որքան այդ թոյլ է տրւում նրան, իբրև ծուխի հաւատարմատարին. այդպիսի երէցփոխի դէմ Կոնսիստորիան պատերազմական արշաւանք

է սկսում, իբրև իր թշնամու դէմ և ամենայն միջոցներով աշխատում է հակառակորդի եռանդը կոտրել, ի չիք դարձնելով նրա արիաջան գործունէութիւնը յօգուտ ժողովրդի և եկեղեցու շահերի: Հաստատենք մեր ասածը փաստերով:

Մի ժամանակ ս. Գէորգ եկեղեցու երէցփոխի պաշտօնը պ. Հ.Ն էր վարում. սա պատկանում էր կղերականներին նուիրուած երէցփոխների կարգին, որոնք ըստ մեծի մասին շատ չփոթ գաղափար ունեն հասարակական սեփականութեան և իրանց պաշտօնական պարտաւորութիւնների մասին: Այդ մարդը մի անակնկալ վարմունքով անմահացրեց իր անունը երէցփոխական տարեգրութեան մէջ. մինչդեռ ժողովուրդը և մամուլը նրանից միաբերան պահանջում էին նրա պաշտօնավարութեան երկար տարիների հաշիւը, նա արհամարհելով ծուխի օրինաւոր և արդարացի պահանջը, խոյս էր տալիս հաշուետուութիւնից, ասելով որ ինքը պարտաւոր չէ ծուխին հաշիւ տալ, թէ կայ մէկը, որի առաջ միայն նա պատասխանատու է: Եւ ճշմարիտ, մի գեղեցիկ օր Թիֆլիսի ժողովուրդը իմանում է, որ պ. Հ.Ն Մակար կաթողիկոսին է ներկայացրել Թիֆլիսի ս. Գէորգ եկեղեցու հաշիւը. այնուհետեւ ծուխը Կոնստանտնուպոլիսից ստանում է տեղեկութիւն, որ Նորին Վեհափառութիւնը բարեհաճել է ընդունել և վաւերացնել Հ.Ն-ի ներկայացրած հաշիւը... Սակայն ծուխը մինչև այժմ անգիտակ է, թէ ինչ հաշիւ էր ներկայացրել Կաթողիկոսին այդ հնարագէտ երէցփոխը և ինչպէս պէտք է հասկանալ օրէնքի այն յօդուածը, ուր ասուած է հետևյալ. «Ճարին անցնելուց յետոյ երէցփոխը պարտաւոր է տալ ծխականների ընդհանուր ժողովին իր բոլոր գործողութիւնների լիակատար հաշիւը եկեղեցու տնտեսական գործերի վերաբերութեամբ. այդ հաշիւը նա յետոյ առաջարկում է Կոնստանտնուպոլիսի»:

Այդ երէցփոխի կատարեալ հակառակորդ էր նրա յաջորդը՝ բարեյշատակ Բ. Մելիք-Ղարաբեօղեանը: Հասարակական շահերին նուիրուած և սկզբունքի տէր մարդ, նա երդուեալ թշնամի էր ամենայն կամայականութեան, անձնական հաճոյքի և անօրէն գերիշխանութեան. ինչ որ սահմանուած է օրէնքով, նա կատարում էր ամենայն ճշտութեամբ և չէր ներում որ և է օրինազանցութիւն, մանաւանդ եթէ վերջինը բղիտում էր անձնական պղտոր ձգտումներից: Բայց հաճելի չեն հոգևոր իշխանութեան նրա նման մարդիկ և այդ պատճառով նրանց բարի ջանքը և գործունէութիւնը միշտ ապառաժ ժայռի հանդիպելով, փշրուած է առանց որ և է օգուտ բերելու հասարակութեան: Այդ կողմից խրատական է իր բովանդակութեամբ հանգուցեալի տպագրած

տեղեկագիրը իր երէցփոխական գործունէութեան մասին *)։ Դա մի փոքրիկ զբօսն է, որի մեծ մասը կազմում են հանգուցեալի պաշտօնական թղթերը վիճակային Կոնսիստորիային ուղղած։ Տեղեկագրից երևում է, թէ որքան հանրօգուտ ձգտումներ է ունեցել բարեյիշատակ երէցփոխը, քանի քանի խեղացի առաջարկութիւններ է արել Կոնսիստորիային այս կամ այն խնդրի առիթով և ինչպիսի եռանդով ծրագիրներ է մշակել բարեփոխելու համար արգէն հնացած և կեանքի պահանջներին հակասող կարգերը։ Բայց իզուր անցաւ նրա աշխատանքը, Կոնսիստորիան թշնամութեամբ վերաբերուեց հանգուցեալի բոլոր առաջարկութիւններին, որի հետեանքը այն եղաւ, որ այդ օրինակելի ինտելիգենտ երէցփոխը հեռացաւ ասպարէզից և այնուհետև ամեն բան գնաց իր հին կարգով և եղանակով։

«Եկեղեցու երէցփոխը, ասում էր վիճակային ատեանը, է մեր ստորագրեալ պաշտօնեան, ուստի նա պարտաւոր է Կոնսիստորիայի բոլոր պահանջները անմիջապէս կատարել»։ Այդ սկզբունքի հարց է, որ և հարկաւոր է վճռել օրէնքի խմատի համաձայն և ոչ կամայականութեամբ. այդպէս ցանկանում էր հարցը պարզել և հանգուցեալ Բ. Մելիք-Ղարաբեղեանը, սակայն նա չը հասաւ իր նպատակին, Կոնսիստորիայում նրան լրսող չեղաւ Յարուցուած խնդրի կարևորութիւնը աչքի առաջ ունենալով, մենք յարմար առիթ ենք գտնում Կոնսիստորիային ուղղած հանգուցեալի մի նշանաւոր գրութիւնը այստեղ նշնութեամբ առաջ բերել, ուր շատ հիմնաւոր կերպով քննութեան են ենթարկուած Կոնսիստորիայում տիրած կարգերը և ուղղութիւնը մեզ հետաքրքրող հարցի վերաբերմամբ։

«Օրէնքով և նախնական աւանդութեամբ, ասում է նա, եկեղեցու ստացուածքը պատկանում է նրա ծխականների ընդհանրութեան և կարող է գործադրուել միայն վերջինի հաւանութեամբ և որոշմամբ. իսկ հոգևոր իշխանութեան վրայ պարտք է դրւում հսկել, որպէս զի այդ ստացուածքը կորստի չը մատնուի։ Իրօք հըսկողութիւն չը կայ. նրա փոխարէն վերջին մի-երկու տասնեակ տարիների ընթացքում մտցնւում է մի այլ ուղղութիւն, որ առաջ գնալով, սակաւ առ սակաւ, խախտում է ժողովրդի իրաւունքը, անտես է առնում նրան և ընտելացնում է նրան անտարբերութեան դէպի եկեղեցու շահերը, թէ ըստ նիւթականին և թէ ըստ բարոյականին, և բառնալով նրանից նրա հոգացողութեան գործը, օտարացնում է նրան եկեղեցուց։ Այդ ուղ-

*) «Զեկուցում և հաշիւ երէցփոխանի Տափի թաղի Ս. Գեորգ եկեղեցու նոյն եկեղեցու ծխականաց ժողովին ի 29 մարտի 1891 ամիս»։

դուրեւան չնորհիւ ժողովուրդն այլևս ինքն իրան չէ համարում եկեղեցու տէր և պարտաւոր հոգալու նրա շահերը, որովհետեւ նրա իրաւունքն ու պարտաւորութիւնը այժմ անցել են երէցփոխանի և հոգևոր իշխանութեան ձեռքը: Այդ է պատճառը, որ ժողովուրդը չէ յաճախում ծրականների ժողովները, չէ հսկում և չէ քննում երէցփոխի գործունէութիւնը, որովհետեւ եկեղեցու ստացուածքի կարգադրիչը ինքը չէ: Այդ դրութիւնը, իմ կարծիքով, մեծ վտանգ է սպառնում եկեղեցուն, չարժեքով նրա հիմքը, որ ժողովուրդն է: Հարկաւոր է յորդորել, խրախուսել, կապել նրան եկեղեցու շահերի հետ. իսկ այդ կարելի է անել ընդունելով և գործադրելով նրա օրինական իրաւունքը և ցոյց տալով, որ հոգևոր իշխանութիւնը իրօք հսկում է երէցփոխանների գործունէութեան վրայ, անաչառութեամբ պաշտպանելով եկեղեցու և ժողովրդի շահերը և ուղղելով օրինազանցութեամբ կատարածը: Այն, ինչ որ տեսնում ենք մեր շուրջը, շատ հեռու է այդ գաղափարներից, իսկ ժողովուրդը միջոց և յարմարութիւն չունենալով անկարգութիւնների առաջն առնելու, երեսը շուռ է տալիս եկեղեցուց, բայց խուլ տրտունջ ցոյց տալով անդադար»:

Այդ կծու, բայց արդարացի մեղադրութեան դէմ Կոնսիստորիան ոչինչ չէ գտնում պատասխանելու, միայն կրկնում է իր հին և օրինաւոր հիմունքներից դուրս բանահիւստութիւնները, թշնամական տոնով համեմած... «Ոչ մի օրէնք կամ նախնական աւանդութիւն, պատասխանում է Կոնսիստորիան, չեն տուեալ երէցփոխանաց իրաւունս չը կատարելոյ զհրաման թեմական իշխանութեան կամ առաջարկելոյ զդատողութիւնս ի մասէն արդէն եղեալ կարգադրութեան իշխանութեան վերաբերմամբ եկեղեցական կայից և դրամոց: Ըստ այսմ գտանելով ի պաշտաման երէցփոխանի եկեղեցւոյ պարտաւոր էք դուք կատարել ճշտիւ զհրամանս հոգևոր իշխանութեանս ձերոյ, առանց աւելորդ և անտեղի գրադրութեանց»: Այդ պատասխանի մէջ արտափայլում է Կոնսիստորիայի երէցփոխական պաշտօնի վրայ ունեցած նայեցակէտը, որ հաստատում է Ատեանի միայն «այդպէս կամիմք» օրէնքով...

Բայց բաց անենք օրէնսգիրքը և տեսնենք, որքան համաձայն է Կոնսիստորիայի մեկնութիւնը օրէնքի դրական իմաստին և մեր եկեղեցական հին աւանդութիւններին: Յայտնի է, որ մեր եկեղեցին իր ծագման և գոյութեան հիմնական սկզբունքով ժողովրդական է. նրա ոգին, կենդանի կազմուածքը ժողովուրդն է, և այդ տարրի կենսական ոյժին ապաւինած նա իր բարձր կոչմանն է ծառայում, ում

մասնակցութեամբ, եթէ ոչ ժողովրդի, ընտրուած են եկեղեցու սպասաւորներ սկսած հոգևոր կոչման ստորագրեալ պաշտօնեային մինչև Ծայրագոյն Հայրապետը: Ով է, եթէ ոչ ժողովուրդը հոգևոր դասակարգի միակ նեցուկը և խնամատարը: Արդ՝ իբրև տիրապետող և կենդանարար տարր եկեղեցու կազմակերպութեան մէջ, նա ընականաբար խոշոր մասնակցութիւն պիտի ունենայ եկեղեցու բարեկարգութեան և տնտեսական կառավարութեան շրջանում: այդ իսկ պատճառով 1836 թուին հրատարակուած *Положеніе*-ն, որ բովանդակում է իր մէջ մեր եկեղեցու կառավարութեան վերաբերեալ կանոններ, որոշ նշանակութիւն է տուել հայոց եկեղեցու վերոյիշեալ աւանդական առանձնայատկութիւններին, որով և տարբերում է նա այլադասանների համար սահմանուած օրէնքից: Կոնսիստորիայի սխալ հայեցակէտը հերքելու համար այստեղ առաջ ենք բերում *Положеніе*-ի այն յօդուածները, որոնք վերաբերում են երէցփոխականն պաշտօնին և եկեղեցու ստացուածքի կառավարութեան խնդրին.

յօդ. 1222 *). Եկեղեցական կաթի կառավարութեան գործի վրայ ընդհանուր հսկողութիւնը պատկանում է Էքմիաճնի Սինօդին, իսկ իւրաքանչիւր թեմում—թեմակալ առաջնորդին.

յօդ. 1225. Մասնաւորապէս հայոց եկեղեցու կաթի կառավարութիւնը անմիջապէս կախուած է ամեն մի եկեղեցու երէցփոխից.

յօդ. 1227. Եկեղեցու երէցփոխն ընտրուում է երեք տարի ժամանակով ժողովրդի պատուաւորագոյններից. երեք տարին լրանալուց յետոյ նա կարող է վերընտրուել նոյն պաշտօնի համար.

յօդ. 1229. Հսկողութիւնը եկեղեցական կաթի ամբողջութեան վրայ, եկեղեցու արդիւնքների կառավարութիւնը, շինութիւնը և նորոգութիւնը եկեղեցապատկան կալուածների, նրանց վարձով տալը, երթեկութիւնը պատշաճաւոր դատարաններում եկեղեցական գործերի համար և այլ դրանց նման գործողութիւնները կազմում են երէցփոխի պարտաւորութիւնը. նա ընդհանրապէս իր պաշտօնը կատարում է իբրև լիազօր հաւատարմատար ժողովրդի կողմից. նշանաւոր գործերի համար նա իրաւունք ունի ժողովրդից պահանջել հաւատարմութեան առանձին թուղթ, որի ստանալուց յետոյ նա այդ գործերի վերաբերմամբ զերծ է մնում որ և է պատասխանատուութիւնից հասարակութեան առաջ.

*] I մ. XI հատ. 1896 թ. հրատ.

յօդ. 1232. Տարին լրանալուց յետոյ երէցփոխը պարտաւոր է տալ ծխականների ընդհանուր ժողովին լիակատար հաշիւ իր բոլոր գործողութիւնների մասին եկեղեցու տնտեսական գործերի վերաբերմամբ: Այդ հաշիւը նա յետոյ առաջարկում է Կոնսիստորիային:

Վերոյիշեալ յօդուածներին իմաստից պարզ երևում է, որ երէցփոխը Կոնսիստորիային ստորագրեալ պաշտօնեայ չէ, ուրեմն և պարտաւոր չէ նրա բոլոր հրամանները կատարել: Երէցփոխը ժողովրդից ընտրուած պաշտօնեայ է և վարում է իր պաշտօնը, իբրև նրա հաւատարմատար, մինչև անգամ ամենանշանաւոր և պատասխանատու գործերում նա չէ դիմում Կոնսիստորիային հրահանգների համար, այլ անմիջապէս նոյն եկեղեցու ծխականներին, որոնցից և կախուած է տալ նրան գործելու կատարեալ լիազօրութիւն. այդպէս նա վարում է իւրաքանչիւր տարի և իր հաշուետւութեան մէջ, միշտ ձանաչելով այդ մասում ևս ծխի իրաւասութիւնը անթերի: Ահա այստեղ ակնյայտնի կերպով աչքի է ընկնում այն ժողովրդական սկզբունքը, որ օրէնսդիրը կամեցել է ընդգծել երէցփոխի և ծուխի փոխադարձ յարաբերութիւնների մէջ և վարում է այդպէս, կամենալով եկեղեցական գործերի մէջ պահպանել մեր եկեղեցուն յատուկ աւանդութիւնները: Կոնսիստորիայի ասելով երէցփոխը պարտաւոր է ճիշտ կատարել հոգևոր իշխանութեան հրամանը, առանց ծուխի որ և է մասնակցութեան: Շատ բարի: Բայց ինչու օրէնքով երէցփոխական պաշտօնը ընտրողական է և ոչ նշանակովի, և ինչու ծխական ժողովն է ընտրում եկեղեցու երէցփոխ և ոչ Կոնսիստորիան: Եթէ ընդունենք վերջինի հայեցակէտը, պէտք է նախ ջնջենք օրէնքի այն յօդուածները, ուր առանձնապէս որոշուած է երէցփոխի և ծուխի իրաւասութիւնը եկեղեցու տնտեսական մասում և նրանց տեղը զննք հոգևոր ատեանի «երեսելի» չըջարեակաւնները, որոնց մէջ փոխանակ պարզելու, աւելի ևս մթնացնում են օրէնքի ճիշտ իմաստը: Իսկ եթէ երէցփոխին ծուխն է ընտրում և նա գործում է իր իրաւասութեան չըջանում, իբրև ծխական ժողովի հաւատարմատար, եթէ երէցփոխը իւրաքանչիւր տարի նոյն ժողովին տնտեսական մասի կառավարութեան լիակատար հաշիւ է ներկայացնում, ապա ինչպէս նա կարող է առանց ծուխի գիտութեան և հաճութեան կատարել անմիջապէս Կոնսիստորիայի շատ անգամ անհիմն և անտեղի հրամանները. չէ որ ընդհանուր օրէնքի համաձայն նա, իբրև հաւատարմատար, նախ և առաջ պատասխանատու է իր բոլոր գործողութիւնների մէջ ծուխի առաջ: Պարզ է ուրեմն որ Կոնսիստորիան իրաւունք չունի տարածել իր իշխանութիւ-

նը երէցփոխի վրայ և պահանջել նրանից, որ նա հոգևոր իշխանութեան բոլոր պահանջների հլու կատարողը լինի^{*)} Այդ դէպքում երէցփոխը կը լինէր ոչ թէ ժողովրդի ընտրուած պաշտօնեայ, այլ Կոնսիստորիային ստորագրեալ անձն, որ չէ համապատասխանում օրէնքի պարզ իմաստին և մեր աւանդութիւններին^{**)}։ Այդ բոլորը քաջ յայտնի է Կոնսիստորիային, բայց և այնպէս նա միշտ ձգտել է ծուխի իրաւասութիւնը ժխտել և արհամարել, իր ձեռքն առնելով եկեղեցու տնտեսական մասի կառավարութիւնը որոշ կարգի հնազանդ երէցփոխների միջոցով... Նա այնքան անհեռատես է, որ չէ նկատում, թէ ինչպիսի վիճ է բացւում ժողովրդի և եկեղեցու մէջ ազգային անխոհեմ ընթացքից, որից կը տուժէ միայն եկեղեցին իր սպասաւորների ամբողջ լեզէհնով։ Նաև մոռանում է հոգևոր իշխանութիւնը, որ նրա ոյժը և կարողութիւնը ժողովրդի մէջ է, և միայն ժողովրդի մէջ, արդ՝ ինչ է վաստակում նա, միշտ ոտնատակ անելով ժողովրդի իրաւունքը, միշտ թշնամանալով նրա արդարացի և օրինաւոր պահանջների դէմ։ Եթէ ոչ միայն անվերջ տրտունջ և երբեմն իսկ ատելութիւն, բոլոր և լցուած է այսօր նրա դէմ ժողովրդի սիրտը։

Յ. ՍՊԵՆԴԻԱՐԵԱՆ

*) Մի քանի դէպքերից մեզ յայտնի է, որ Էջ. Սինօղը և Հալոց Կաթողիկոսը հարկ եղած ժամանակ յանձնում են երէցփոխին՝ ծխականների համաձայնութեամբ կատարել այս կամ այն խնդիրը, օրին. տ. Ն. Շանշեանի, ուսանող Ն. և Յ. ք. Տ.-Պ. խնդիրների առիթով։

**) Այդպէս վճռեց ներկայ խնդիրը և Քամոյկենց Ս. Գէորգ եկեղեցու ծխական ժողովը Կոնսիստորիայից ստացած մի պաշտօնական թղթի առիթով. նույն ոգով է ընթանում և Մողնու Ս. Գէորգ եկեղեցու ծովսը, որ նույնպէս մեր քաղաքի նշանաւոր ծովսերից մէկն է։